

ارزیابی کیفیت برنامه درسی دانشگاه‌های مناطق محروم با رویکردی انتقادی

مطالعه موردی: دانشگاه‌های مناطق محروم استان اردبیل

Quality assessment of university curriculum in Deprived Areas with Critical approach

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۲/۵/۱۸، تاریخ ارزیابی: ۱۳۹۲/۹/۱۳، تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۲/۱۱/۲۱

Leila Ayari- seyed Mohammad
Seyyedkalan- Rasul Azad

Abstract: This paper aims to examine the Quality of universities' curriculum by critical approach. In this research, the Quality of curriculum has been considered in minimum optimality in these regions. This research is descriptive, analytical and survey conducted. The statistical population consists of all professors and students at Islamic Azad, Payem Noor, Scientific and Applied Universities that 76 and 143 individuals were chosen randomly. The results showed that the professors and students were dissatisfied about the universities' curriculum and the professor considered substantiation of curriculum in these universities by change and review of the higher education's policy makings. Among Quality examination dimensions in these universities, teaching and learning process, curriculum management, content and goals required significant changes so that from equipment and library of these centers, fitness of the professors and students, classroom atmosphere and educational materials perspectives the problem was clear.

Keywords: Curriculum Quality, Higher Education, Deprived Areas, Critical Approach

لیلا عیاری^۱ - سید محمد سیدکلان^۲ - رسول آزاد^۳

چکیده: هدف اصلی از انجام این تحقیق، ارزیابی از کیفیت برنامه درسی موجود در دانشگاه‌های مناطق محروم با رویکردی انتقادی بوده است که در این تحقیق، کیفیت برنامه درسی به معنای حداقل حد مطلوبیت در این مناطق در نظر گرفته شده است. ابعاد مورد بررسی برای ارزیابی کیفیت برنامه درسی دانشگاه‌ها مدیریت برنامه درسی، هدف‌ها، محتوا و فرایند یاددهی- یادگیری در نظر گرفته شده است. این مطالعه توصیفی- تحلیلی از نوع پیمایشی در سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ انجام شد. جامعه آماری این تحقیق را کلیه مدرسان (کارشناسی ارشد و بالاتر) و دانشجویان (مقاطع کاردانی و کارشناسی) دانشگاه‌های آزاد اسلامی، پیام نور و جامع علمی- کاربردی تشکیل می دهند که از بین آنها به ترتیب ۷۶ و ۱۴۳ نفر به صورت تصادفی انتخاب شده بودند، نظرسنجی به عمل آمد. یافته‌ها نشان دادند که مدرسان و دانشجویان از کیفیت برنامه درسی در این دانشگاه‌ها رضایت کافی نداشته‌اند و مدرسان نیز محقق شدن کیفیت برنامه درسی در این دانشگاه‌ها را ملزوم به تغییر و بازنگری در سیاست‌گذاری‌های آموزش عالی شدند. از بین ابعاد مورد ارزیابی کیفیت در این دانشگاه‌ها نیز، به ترتیب فرایند یاددهی- یادگیری، مدیریت برنامه درسی، محتوا و هدف‌ها نیازمند تغییر جدی بودند به طوری که از لحاظ امکانات، کتابخانه‌های این مراکز، تناسب دانشجو و استاد، فضای کلاس‌ها و وسایل کمک آموزشی کاملاً محرز بوده‌اند.

کلمات کلیدی: کیفیت برنامه درسی، آموزش عالی، مناطق محروم، مدیریت برنامه درسی، رویکردی انتقادی

۱. کارشناس ارشد برنامه ریزی درسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تبریز، l.ayyari@chmail.ir

۲. دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، M.siedkalan@gmail.com

۳. کارشناس ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه پیام نور، واحد اردبیل، Rasoul_azad1358@yahoo.com

مقدمه

امروزه، شعار اکثر مؤسسات آموزش عالی در جهان از کیفیت بالای آنها در ارائه خدمات آموزشی تحت برنامه درسی اثربخش قلمداد می‌گردد به طوری که در این امر از یکدیگر سبقت گرفته و برای خود نام و نشان (brand) بین‌المللی کسب می‌نمایند. با اینکه رسالت آموزش عالی در عصر جدید نسبت به گذشته تغییر کرده است و دانشگاه در این عصر، باید افرادی را پرورش دهد که به جای حفظ و ذخیره اطلاعات، توانایی حل مسائل جامعه با تغییرات سریع فناورانه، صنعتی و اجتماعی باشد (Maggie & Miguel, 2004). متأسفانه به رغم اهمیت برنامه‌های درسی در مؤسسات آموزش عالی، میزان توجه به کیفیت کافی نیست و حتی تلاش و همت لازم برای بررسی، ارزشیابی، اصلاح و تغییر آن در دستور کار برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران آموزش عالی قرار نمی‌گیرد (فتحی و اجارگاه و شفیعی، ۱۳۸۶: ۳). و این مشکل؛ یعنی عدم توجه به کیفیت برنامه‌های درسی در دانشگاه‌های مناطق محروم در کشور ما دوچندان شده است؛ به طوری که جوامع، خانواده‌ها و حتی نخبگان کشور از این جهت اظهار نگرانی می‌کنند. با این همه، در کنار افزایش بودجه دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی، این نگرانی در دولت‌مردان نیز در حال فزونی است.

با وجود این، کیفیت عملکرد مؤسسات آموزش عالی، بیشتر حول سه محور اصلی متمرکز شده است: برنامه‌ریزی و سازماندهی مناسب، کارایی (درستی هزینه‌کرد با توجه به منابع)، و اثربخشی لازم به لحاظ خروجی این مؤسسات (فتحی و اجارگاه و شفیعی، ۱۳۸۶). با این اوصاف، کیفیت نیز از جمله مفاهیمی است که در ۵۰ سال اخیر، ابتدا در فعالیت‌های صنعتی و به تبع این امر در سال‌های اخیر در نظام‌های آموزشی بیش از پیش مورد توجه و گسترش یافته است (بازرگان، ۱۳۸۸). اما، شواهد حاکی از آن است که در برخی از مؤسسات آموزشی توجه لازم به این امر نمی‌گردد و برنامه‌های درسی به عنوان انتقال‌دهنده اطلاعات و فراهم‌کننده زمینه برای رشد و کسب مهارت‌ها و ساختن دانش، اهمیت لازم را به خود گرفته است. با این تفاسیر، نارسایی‌های موجود توجه به کیفیت را، امروزه بحث غالب آموزش عالی را تشکیل می‌دهد (سرمد و وزیری، ۱۳۷۶). و بررسی‌ها و مطالعات انجام شده در خصوص کم و کیف اجرای آئین‌نامه واگذاری اختیارات برنامه‌ریزی درسی به دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی دارای هیأت ممیزه نشان می‌دهد که نحوه‌ی اجرای آن از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۲، ص ۶۴). بنابر این ملاحظات، ارزشیابی از برنامه‌های درسی و عملکرد مؤسسات آموزش عالی به لحاظ اهمیت فوق‌العاده آن بیش از گذشته احساس می‌گردد چراکه گستردگی کمی این مؤسسات در حال حاضر دلیل بر کیفیت پایین عملکرد این مؤسسات نمی‌گردد.

ارزیابی کیفیت برنامه درسی دانشگاه‌های مناطق محروم ...

ارزشیابی در آموزش عالی به منظور تعیین میزان کیفیت عبارت است از فرآیند تعیین، تهیه و گردآوری اطلاعات با هدف متفاوت، درباره میزان عملکرد عوامل موجود در نظام، که برای تصمیم‌گیری در جهت بهبود فرآیند یادگیری و یاددهی انجام می‌شود (پازارگادی و آزادی احمدآبادی، ۱۳۸۹). و ارزشیابی از کیفیت نظام‌های آموزش عالی سال‌هاست با هدف‌یابی بیشتر حول محورهای پاسخگو بودن مؤسسات آموزش عالی و میزان تطابق فعالیت‌های این مؤسسات با استانداردهای از قبل تعیین‌شده می‌باشد (بازرگان، ۱۳۸۸). یکی از استانداردهای از قبل تعیین‌شده مؤسسات آموزش عالی مدیریت برنامه درسی می‌باشد که در تمامی دانشگاه‌ها این وظیفه مهم بر عهده مدیر گروه رشته‌های مختلف تحصیلی سپرده می‌شود؛ اینکه سازماندهی درس، فهرست رؤوس مطالب، زمان کلاس و ویژگی‌های کلاس با منابع تدریس و ... ؛ و استاندارد دیگری که مدنظر است غایت‌ها و اهداف برنامه درسی دانشگاه‌ها است؛ اینکه تا چه اندازه اهداف فوق (استانداردها) و از پیش تعیین‌شده در فرآیند برنامه درسی رعایت شده است. استاندارد دیگر، محتوای برنامه درسی می‌باشد که تدوین خط‌مشی‌های مربوط به درس و اداره کلاس (معیارهای انتخاب کتاب‌های درسی و سازماندهی درس) را در بر می‌گیرد و در نهایت استاندارد فرآیند فعالیت‌های یاددهی - یادگیری است که مربوط می‌شود به یک فرآیند در قالب برنامه ایده‌آل توأم با واقعیت (شفاف‌سازی اهداف درس و اندازه‌گیری نتایج یادگیری، انتخاب رسانه‌های آموزشی و ارزشیابی مواد آموزشی و ...) (نصر و همکاران، ۱۳۸۶).

فرآیندهای یاددهی - یادگیری، اغلب به طور مجزا از برنامه درسی مورد بحث قرار می‌گیرد، در حالی که به‌طور عقلانی، انتخاب روش‌های تدریس و یادگیری ممکن است نتایج یادگیری خاصی را به ما دیکته کند. متأسفانه در دانشگاه‌ها اکثر اوقات تدریس از طریق روش سخنرانی صورت می‌گیرد؛ در حالی که در همان زمان دانشکده‌ها تمایل به تدریس تفکر مؤثر در دانشجویان را به عنوان فرآیندی که از طریق فنون یادگیری فعال آسان‌تر به دست می‌آید، هدف خود می‌پندارند (فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۲، ص ۲۸). همچنین کتب و مباحث برنامه درسی بندرت مسائل مرتبط با مواد درسی مثل کتب درسی و وسایل صوتی و تصویری یا امکاناتی مثل کلاس‌ها، آزمایشگاه‌ها و موقعیت‌های علمی دیگر را در نظر می‌گیرند. در حالی که هنوز برنامه‌های واقعی آموزشی اغلب از طریق این منابع و کتب سازماندهی می‌شوند و بعضی اوقات به عنوان منابع اولیه یک برنامه علمی از آن‌ها یاد می‌شود.

علی‌رغم استاندارد فوق در کیفیت بخشی به برنامه درسی در دانشگاه‌ها، دیدگاه‌های مختلفی در خصوص کیفیت برنامه درسی وجود دارد که برای مثال بازرگان (۱۳۸۰) کیفیت برنامه درسی را از میان عوامل درون‌داد نظام آموزشی سه عامل یادگیرنده، مدرس و برنامه درسی را بسیار مهم می‌داند که ارزیابی هر کدام از آنها در روند بهبود کیفیت آموزشی تأثیر بسزایی دارند. بنا بر این

دیدگاه، کیفیت عملکرد استاد به عنوان یک مدرس دارای اهمیت فوق العاده‌ای است. نصر و همکاران وی (۱۳۸۶) نیز به سه رویکرد توانمندسازی هیأت علمی، ارتقای کیفی آموزش، و توسعه سازمانی اشاره نموده است و به دلایلی ارتقای کیفی آموزش در دانشگاه‌ها را نسبت به دو رویکرد دیگر در اولویت قرار داده است؛ چراکه به لحاظ گستردگی امر هر دو رویکرد دیگر را نیز دربر می‌گیرد. ایشان اقداماتی را برای تضمین موفقیت برنامه‌های ارتقای کیفیت آموزش بر شمرده است که در اکثر مؤسسات آموزشی مناطق محروم رعایت نمی‌گردد؛ به طور مثال: ۱- در دسترس بودن فضاها و امکانات آموزشی، ۲- وجود سیستم ارتباطی و اطلاع رسانی به دانشجویان، ۳- سیستم حمایتی مطلوب، و ۴- تعداد بهینه مواد آموزشی مورد نیاز درس (نصر و همکاران، ۱۳۸۶، ص ۱۵۶). علاوه بر دیدگاه‌های فوق، بررسی ادبیات موجود در این خصوص بازنمای تعدد دیدگاه‌ها و نظرها است. بنابراین در ذیل به بررسی پیشینه عملی پژوهش که بیشترین ارتباط را با تعیین ملاک‌های ارزشیابی از کیفیت برنامه درسی دانشگاه‌ها را دربر گرفته باشد پرداخته شده است.

Joans strak & et al (1993) در پژوهشی نگرش اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی را درباره برنامه درسی در کالج‌های کوچک خصوصی مورد ارزیابی قرار داده که نتایج تحقیق آن‌ها نشان داده است که رشته‌های تحصیلی عضو هیأت علمی، ویژگی‌های دانشجویان، حجم کار، تمایلات آن‌ها، اهداف برنامه، بودجه دانشگاه، گرایشات تحقیق در رشته تحصیلی، اعتقادات و باورهای عضو هیأت علمی درباره آموزش و یادگیری دانشجویان، اهداف دانشجویان، اندازه کلاس، موقعیت مکانی و محتوای کتب از جمله عواملی هستند که اعضای هیأت علمی را در فرایند طرح‌ریزی برنامه‌درسی تحت تأثیر قرار می‌دهند (به نقل از: فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۲).

Lozano & Young (2013) نیز، در بررسی اعتبار برنامه‌های درسی دانشگاه‌ها تحت مطالعه‌ای به بررسی تأثیر تعداد دانشجویان و اعتبار رشته‌ها پرداخته است و نتایج آن‌ها حاکی از آن است که ارزیابی برنامه‌های درسی (از جمله تعداد دانشجویان ثبت‌نام شده در کلاس درس با اعتبار رشته‌ها) می‌تواند کمک به درک بهتر در آن دوره‌ها و برنامه‌های دانشگاهی شوند که این مسئله نیز می‌تواند در تعیین اعتباربخشی به دانشگاه و جوامع مؤثر واقع شود.

عسگریان (۱۳۷۶) در پژوهشی گزارش داده است که محتوای کتاب‌ها و جزوه‌های درسی با نیازهای تحصیلی دانشجویان تناسب ندارد و دانشگاه‌های دولتی تهران از لحاظ امکانات و تجهیزات آموزشی ضعیف می‌باشند و در نهایت وضعیت دانشگاه‌ها را از نظر درون‌داد، فرایند و برون‌داد مطلوب ندانسته است (به نقل از: فتحی و اجارگاه، ۱۳۹۲).

ارزیابی کیفیت برنامه درسی دانشگاه‌های مناطق محروم ...

Dello-Iacovo (2009) در یک بررسی مروری به اصلاحات برنامه‌درسی و کیفیت آموزش و پرورش در کشور چین پرداخته است و فشار اصلاحات نوآورانه در تعدادی از مدارس را ذکر کرده و در مقیاس وسیع‌تر از اجرای برنامه درسی با کیفیت پایین را گزارش نموده است و مشکلات ناشی از کیفیت پایین را عدم منابع کافی، ابهام و تضاد در اجرا و مقاومت محافظه کارانه مدیران دانسته است و عواقب این مشکلات را در طولانی مدت هشدار داده است.

همچنین Jing wang (1994) در پژوهشی تحت عنوان بررسی برنامه‌های درسی و چگونگی تصمیم‌گیری نسبت به آن‌ها در آموزش عالی چین بدین نتایج دست یافته است مشکلات اساسی برنامه‌های درسی در آموزش عالی چین شامل عدم تطابق برنامه‌های درسی با فرصت‌های شغلی و عدم رضایت دانش‌آموختگان از مطالعات خود می‌باشد(به نقل از: فتحی واجارگاه، ۱۳۹۲). در تحقیقی دیگر، Maureen (2014) رویکرد مبتنی بر نتایج را که در ارزیابی کیفیت و بهبود برنامه درسی آموزش عالی مورد بررسی قرار داده است تأکید بر آن داشته که برای طراحی و بهبود برنامه درسی و آموزش باید رویکرد مبتنی بر نتایج بر اساس استانداردها شناسایی شود و در طول اجرای برنامه درسی و طراحی آموزشی جهت کیفیت بخشی به آن باید نهایت نظارت و ارزیابی لازم صورت پذیرد.

قادری و شکاری (۱۳۹۳) نیز در یک ارزیابی از کیفیت برنامه درسی در دانشگاه بدین نتایج دست یافته است کیفیت کلی برنامه درسی دوره کارشناسی رشته علوم تربیتی از دیدگاه اعضای هیأت علمی و دانشجویان، در حد نسبتاً مطلوب بوده است. ملاک‌های ارزیابی اهداف، محتوا، وضعیت فعالیت‌های پژوهشی، مواد و وسایل، وضعیت گروه‌های پژوهشی و فضای آموزشی، از نظر اعضای هیأت علمی و دانشجویان در سطح نسبتاً مطلوبی است. اعضای هیأت علمی زمان در نظر گرفته شده را مطلوب، ولی دانشجویان معتقدند که در سطح نامطلوبی است. از نظر اعضای هیأت علمی روش تدریس و وضعیت ارزشیابی؛ مطلوب گزارش شده در حالی که دانشجویان معتقدند که در سطح نسبتاً مطلوبی قرار دارد.

بنا بر پژوهش انجام یافته و دیدگاه‌های فوق در خصوص کیفیت برنامه درسی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی که بیشتر مورد توجه برنامه‌ریزان آموزش عالی در کشورها محسوب می‌گردد، جهت دستیابی به این هدف، محقق بر آن شد تا با انجام مطالعه‌ای با هدف تعیین شاخص‌هایی جهت ارزشیابی از کیفیت برنامه درسی دانشگاه‌های مناطق محروم (استان اردبیل) با رویکرد انتقادی به این مسئله بنگردد. لذا منظور از کیفیت برنامه درسی در این پژوهش مجموعه ملاک‌هایی چون؛ مدیریت برنامه درسی، اهداف، محتوا و فعالیت‌های یاددهی- یادگیری می‌باشد که دغدغه اکثر دانشجویان و مدرسان شاغل در این مؤسسات آموزش عالی است.

روش پژوهش

این پژوهش از نوع پژوهش‌های توصیفی- تحلیلی از نوع پیمایشی است. جامعه آماری پژوهش مشتمل بر مدرسان شاغل و دانشجویان دانشگاه‌های مناطق محروم استان اردبیل^۱ (دانشگاه آزاد، پیام نور و علمی-کاربردی) در سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱ است که به ترتیب ۷۶ مدرس و ۱۴۳ نفر دانشجو در رشته‌های مختلف تحصیلی به صورت تصادفی انتخاب شدند. برای انجام پژوهش از ملاک‌ها و نشانگرها استفاده شد که پس از تعیین ۴ ملاک و ۳۰ نشانگر از ابزار اندازه‌گیری پرسشنامه محقق ساخته با اقتباس از کتاب برنامه درسی و طراحی درس در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی نصر و همکاران (۱۳۸۶) برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده شد. برای روایی صوری و محتوایی پرسشنامه‌ها از نظر متخصصان و اساتید صاحب‌نظر حوزه برنامه درسی استفاده شد. برای پایایی پرسشنامه‌ها نیز از ضریب آلفای کرونباخ بهره گرفته شد. آلفای محاسبه شده برای برای نسخه مدرسان و دانشجویان به ترتیب ۰,۹۳ و ۰,۸۱ می‌باشد. ملاک‌ها و نشانگرهای این پژوهش در جدول ۱ آمده است که مقیاس‌های اندازه‌گیری این نشانگرها بر اساس طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای (خیلی کم تا خیلی زیاد) با نمره‌های ۱ تا ۵ تنظیم شده است. در تجزیه و تحلیل اطلاعات که در دو سطح آمار توصیفی و آمار استنباطی انجام شده است. در سطح آمار توصیفی از مشخصه‌های آماری نظیر فراوانی، میانگین، انحراف معیار و در سطح آمار استنباطی از آزمون t تک نمونه‌ای با استفاده از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است.

جدول ۱). ملاک‌ها و نشانگرهای ارزیابی کیفیت برنامه درسی دانشگاه

ملاک‌های ارزیابی برنامه درسی	نشانگرهای مربوط به ارزیابی برنامه درسی
مدیریت برنامه درسی	✓ انتخاب واحد و ارائه دروس به موقع و سر وقت انجام می‌گردد.
	✓ برنامه هفتگی به موقع تنظیم و در اختیار دانشجویان و اساتید قرار می‌گیرد.
	✓ زمان اختصاص یافته برای دروس ارائه شده منطقی است.
	✓ تخصیص کلاس‌ها، آزمایشگاه و تجهیزات برای هر درس به موقع انجام می‌شود.
	✓ به لحاظ تعداد دانشجو و اندازه کلاس و استاد استانداردها رعایت شده است.
	✓ اسناد و مدارک مربوط به محتوای درس در کتابخانه وجود دارد.
✓ مدیریت کلاسی (حضور غیاب و ...) در کلاس‌ها رعایت می‌گردد.	

۱. منظور از دانشگاه‌های مناطق محروم دانشگاه‌های تازه تأسیس در شهرستان‌ها و بخش‌هایی با جمعیت کمتر از ۴۸ هزار نفر جمعیت را در بر می‌گیرد.

<ul style="list-style-type: none"> ✓ وظایف مدیریتی تدریس و آموزش اساتید مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. ✓ زمان برنامه درسی گروه متناسب با واحدهای نظری، تخصصی و پژوهشی است. ✓ ارزشیابی درستی در طول ترم و پایان ترم از دانشجویان می‌شود. 	
<ul style="list-style-type: none"> • اهداف دوره‌ها صریح و روشن و مطابق با دیگر دانشگاه‌ها است. • هدف های واحد درسی مطابق با نیازها و علایق دانشجویان است. • اهداف درسی با حیطه‌های دانش، نگرش و مهارت منطبق است. • اهداف دوره‌ها متناسب با نیازهای شغلی و بازار کار است. • اهداف مؤسسات در افزایش مهارت و آگاهی دانشجویان روشن است. 	اهداف و غایت‌ها
<ul style="list-style-type: none"> ✓ محتوای دروس (جزوات و...) به لحاظ منطقی قابل فهم و روشن است. ✓ محتوای درسی متناسب با دانش روز تهیه شده است. ✓ محتوا آمادگی لازم را جهت فعالیت های حرفه ای فراهم می‌نماید. ✓ محتوا با نیازهای علمی یادگیرندگان تناسب دارد. ✓ بین حجم محتوا با تعداد واحد درسی تناسب لازم وجود دارد. 	محتوا
<ul style="list-style-type: none"> • روش های تدریس با محتوای دروس سنخیت لازم را دارد. • محتوای درس با استفاده از روش‌های متنوع تدریس رهبری می‌شود. • از مشارکت دانشجویان در تدریس بهره لازم برده می‌شود. • مدرسان متناسب با دروس ارائه شده، بر اساس سرفصل‌ها عمل می‌کنند. • اهداف درس و اندازه گیری نتایج یادگیری شفافیت لازم را دارد. • از رسانه‌های آموزشی مطابق با سرفصل‌ها در کلاس‌ها استفاده می‌گردد. • ارزشیابی مواد آموزشی مطابق با سرفصل‌ها انجام می‌گیرد. • فعالیت پژوهشی و حل مسئله دانشجویان از طرف مدرسان حمایت می‌گردد. • اهمیت لازم به کارهای فردی و گروهی دانشجویان در کلاس درس داده می‌شود. • امکانات و تجهیزات لازم در تدریس و آموزش وجود دارد. 	فعالیت‌های یاددهی - یادگیری

یافته‌ها

سؤال اول پژوهش: از نظر مدرسان و دانشجویان وضعیت مدیریت برنامه درسی دانشگاه‌های مناطق محروم استان اردبیل چگونه است؟

نتایج ارائه شده در جدول شماره ۲ در بعد ارزیابی مدیریت برنامه درسی دانشگاه‌های محروم استان اردبیل از دیدگاه اعضای هیأت علمی و دانشجویان و مقایسه میانگین وزنی به دست آمده با شاخص‌های ارزشیابی (۳) نشان می‌دهد که کیفیت مدیریت برنامه درسی در دانشگاه‌های فوق

در حد پایین‌تر از میانگین (۲,۳۱) قرار دارد. این نتیجه علاوه بر تفاوت دو دیدگاه در کل میانگین به دست آمده نشان می‌دهد که وضعیت مدیریت برنامه درسی در این دانشگاه‌ها پایین‌تر از متوسط قرار دارد.

جدول ۲). شاخص‌های توصیفی و نتایج آزمون t تک نمونه‌ای مربوط به ارزیابی مدیریت برنامه درسی با میانگین وزنی (۳)

شاخص‌های توصیفی ملاک ارزیابی	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	t	درجه آزادی	سطح معناداری
ارزیابی مدیریت برنامه درسی از دیدگاه مدرسان دانشگاه	۷۶	۲,۷۹	۰,۵۷	-۳,۱۷۴	۷۵	۰,۰۰۲
ارزیابی مدیریت برنامه درسی از دیدگاه دانشجویان	۱۴۳	۲,۰۵	۰,۷۰	-۱۶,۰۵۲	۱۴۲	۰,۰۰۰
کل	۲۱۹	۲,۳۱	۰,۷۵	-۱۳,۶۴۷	۲۱۸	۰,۰۰۰

سؤال دوم پژوهش: از نظر مدرسان و دانشجویان وضعیت اهداف در برنامه درسی دانشگاه‌های مناطق محروم استان اردبیل چگونه است؟

نتایج ارائه شده در جدول شماره ۳ در بعد ارزیابی اهداف در برنامه درسی دانشگاه‌های محروم استان اردبیل از دیدگاه اعضای هیأت علمی و دانشجویان و مقایسه میانگین وزنی به دست آمده با شاخص‌های ارزشیابی (۳) نشان می‌دهد که کیفیت اهداف در برنامه درسی در دانشگاه‌های فوق در حد پایین‌تر از میانگین (۲,۶۹) قرار دارد. این نتیجه علاوه بر تفاوت کم دو دیدگاه در کل میانگین به دست آمده نشان می‌دهد که وضعیت اهداف در برنامه درسی در این دانشگاه‌ها پایین‌تر از متوسط قرار دارد.

جدول ۳). شاخص‌های توصیفی و نتایج آزمون t تک نمونه‌ای مربوط به ارزیابی اهداف در برنامه درسی با میانگین وزنی (۳)

شاخص‌های توصیفی ملاک ارزیابی	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	t	درجه آزادی	سطح معناداری
ارزیابی اهداف در برنامه درسی از دیدگاه مدرسان دانشگاه	۷۶	۲,۸۴	۰,۷۲	-۱,۹۶۲	۷۵	۰,۰۵۳
ارزیابی اهداف در برنامه درسی از دیدگاه دانشجویان	۱۴۳	۲,۶۱	۰,۷۹۹	-۵,۸۱۸	۱۴۲	۰,۰۰۰
کل	۲۱۹	۲,۶۹	۰,۷۸	-۵,۸۹۱	۲۱۸	۰,۰۰۰

ارزیابی کیفیت برنامه درسی دانشگاه‌های مناطق محروم ...

سؤال سوم پژوهش: از نظر مدرسان و دانشجویان وضعیت محتوا در برنامه درسی دانشگاه‌های مناطق محروم استان اردبیل چگونه است؟

نتایج ارائه شده در جدول شماره ۴ در بعد ارزیابی محتوا در برنامه درسی دانشگاه‌های محروم استان اردبیل از دیدگاه اعضای هیأت علمی و دانشجویان و مقایسه میانگین وزنی به دست آمده با شاخص‌های ارزشیابی (۳) نشان می‌دهد که کیفیت محتوای برنامه درسی در دانشگاه‌های فوق در حد پایین‌تر از میانگین (۲,۴۸) قرار دارد. این نتیجه علاوه بر تفاوت ناچیز دو دیدگاه در کل میانگین به دست آمده نشان می‌دهد که وضعیت محتوای برنامه درسی در این دانشگاه‌ها پایین‌تر از متوسط قرار دارد.

جدول (۴). شاخص‌های توصیفی و نتایج آزمون t تک نمونه‌ای مربوط به ارزیابی محتوا

در برنامه درسی با میانگین وزنی (۳)

شاخص‌های توصیفی ملاک ارزیابی	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	t	درجه آزادی	سطح معناداری
ارزیابی محتوا در برنامه درسی از دیدگاه مدرسان دانشگاه	۷۶	۲,۴۸	۰,۷۱	-۶,۳۴۲	۷۵	۰,۰۰۰
ارزیابی محتوا در برنامه درسی از دیدگاه دانشجویان	۱۴۳	۲,۴۷	۰,۹۱	-۶,۹۱۶	۱۴۲	۰,۰۰۰
کل	۲۱۹	۲,۴۸	۰,۸۴	-۹,۱۶۷	۲۱۸	۰,۰۰۰

سؤال چهارم پژوهش: از نظر مدرسان و دانشجویان وضعیت فعالیت‌های یاددهی- یادگیری در برنامه درسی دانشگاه‌های مناطق محروم استان اردبیل چگونه است؟

نتایج ارائه شده در جدول شماره ۵ در بعد ارزیابی فعالیت‌های یاددهی و یادگیری برنامه درسی دانشگاه‌های محروم استان اردبیل از دیدگاه اعضای هیأت علمی و دانشجویان و مقایسه میانگین وزنی به دست آمده با شاخص‌های ارزشیابی (۳) نشان می‌دهد که کیفیت فعالیت‌های یاددهی و یادگیری در برنامه درسی در دانشگاه‌های فوق در حد پایین‌تر از میانگین (۲,۱۸) قرار دارد. این نتیجه علاوه بر تفاوت زیاد دو دیدگاه در کل میانگین به دست آمده نشان می‌دهد که وضعیت اهداف برنامه درسی در این دانشگاه‌ها پایین‌تر از متوسط قرار دارد.

جدول ۵). شاخص های توصیفی و نتایج آزمون t تک نمونه ای مربوط به ارزیابی

فعالیت های یاددهی و یادگیری در برنامه درسی با میانگین وزنی (۳)

ملاک ارزیابی	شاخص های توصیفی	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	t	درجه آزادی	سطح معناداری
ارزیابی فعالیت های یاددهی-یادگیری در برنامه درسی از دیدگاه مدرسان دانشگاه	۷۶	۲,۴۵	۰,۴۱	-۱۱,۶۶۶	۷۵	۰,۰۰۰	
ارزیابی فعالیت های یاددهی-یادگیری در برنامه درسی از دیدگاه دانشجویان	۱۴۳	۲,۰۴	۰,۳۳	-۳۵,۰۵	۱۴۲	۰,۰۰۰	
کل	۲۱۹	۲,۱۸	۰,۴۱	-۲۹,۶۴۹	۲۱۸	۰,۰۰۰	

سؤال پنجم پژوهش (سؤال اصلی): از نظر مدرسان و دانشجویان وضعیت کیفیت برنامه درسی دانشگاه های مناطق محروم استان اردبیل چگونه است؟

نتایج ارائه شده در جدول شماره ۶ در بعد ارزیابی کیفیت برنامه درسی دانشگاه های محروم استان اردبیل از دیدگاه اعضای هیأت علمی و دانشجویان و مقایسه میانگین وزنی به دست آمده با شاخص های ارزشیابی (۳) نشان می دهد که کیفیت برنامه درسی در دانشگاه های فوق در حد پایین تر از میانگین (۲,۴۱) قرار دارد. این نتیجه علاوه بر تفاوت دو دیدگاه در کل میانگین به دست آمده نشان می دهد که وضعیت کیفیت برنامه درسی در این دانشگاه ها پایین تر از متوسط قرار دارد.

جدول ۶). شاخص های توصیفی و نتایج آزمون t تک نمونه ای مربوط به ارزیابی کیفیت

برنامه درسی با میانگین وزنی (۳)

ملاک ارزیابی	شاخص های توصیفی	تعداد	میانگین	انحراف استاندارد	t	درجه آزادی	سطح معناداری
ارزیابی کیفیت برنامه درسی از دیدگاه مدرسان دانشگاه	۷۶	۲,۶۴	۰,۳۱	-۱۰,۰۵۶	۷۵	۰,۰۰۰	
ارزیابی کیفیت برنامه درسی از دیدگاه دانشجویان	۱۴۳	۲,۲۹	۰,۳۷	-۲۲,۷۱	۱۴۲	۰,۰۰۰	
کل	۲۱۹	۲,۴۱	۰,۳۹	-۲۲,۳۱۹	۲۱۸	۰,۰۰۰	

در تحلیل سئوالات انشایی پرسشنامه که پاسخگویان نظرات خود را مرقوم کرده بودند نشان داد بیشتر دانشجویان پیشنهاد داده بودند دانشگاه های فوق فقط به فکر تجارت هستند و از لحاظ امکانات اولیه (کتابخانه استاندارد، تعداد زیاد دانشجو در یک کلاس، عدم مطلوبیت فضاهای

ارزیابی کیفیت برنامه درسی دانشگاه‌های مناطق محروم ...

کلاس‌ها و نبودن وسایل کمک آموزشی و سنتی بودن تدریس اساتید) برای دانشجویان در حد پایینی قرار دارند. و مدرسان نیز از از پایین بودن مبلغ حق التدریسی، عدم حضور برخی از دانشجویان در کلاس‌های درس و حذف نشدن آن‌ها از سوی آموزش دانشگاه، و همچنین از نحوه ارائه دروس (دروس غیر تخصصی) به اساتید گلایه داشتند.

بحث و نتیجه گیری

از آنجا که امروزه، کیفیت برنامه درسی بیشتر مورد توجه برنامه‌ریزان درسی در آموزش عالی قرار دارد و قابل ذکر است که این امر تحقق نخواهد پذیرفت مگر اینکه به کیفیت نظام آموزشی در کشور بها داده شود و هدف آن نباشد که عده‌ای مجوز تأسیس مراکز و مؤسسات آموزشی را اخذ نمایند و دریغ از توجه به کیفیت برنامه درسی، فقط به فکر مدرک‌گرایی باشند. بنابر این مفروضات ذهنی، و با توجه به هدف پژوهش حاضر که محقق با رویکرد انتقادی به ارزیابی کیفیت برنامه درسی در دانشگاه‌های مناطق محروم پرداخته است؛ چهار ملاک مورد ارزیابی قرار گرفت. به طور کلی کیفیت برنامه درسی در این دانشگاه‌ها با توجه به ملاک‌ها از وضعیت مطلوبی برخوردار نبوده است و در حد متوسط به پایین ارزیابی شده است. از آنجا که در این ارزیابی در بین دو دیدگاه تفاوت نیز مشاهده گردید اما، در ارزیابی سؤال‌های پژوهشی بر اساس داده‌های جمع‌آوری شده نتایج حاکی از آن بوده‌اند که کیفیت پایین برنامه درسی در این دانشگاه‌ها در مرتبه اول (با توجه به میانگین) متوجه فعالیت‌های یاددهی و یادگیری در برنامه درسی است؛ سپس ملاک‌های دیگر چون مدیریت برنامه درسی، هدف‌ها و محتوای برنامه درسی نیازمند بازنگری جدی هستند. نتایج این تحقیق با نتایج تحقیق عسگریان (۱۳۷۶)، Lozano & Young (2013)، Dello-Iacovo (2009)، Jing wang (1994)، و Maureen (2014) همخوانی دارد و در تمامی ارزیابی‌های فوق، برنامه درسی در مؤسسات آموزش عالی نیازمند بازنگری بوده است. این پژوهش نیز به لحاظ ضرورت حاکم بر کیفیت بخشی در بخش آموزش عالی نیازمند بازنگری در فرایند یاددهی- یادگیری و مدیریت برنامه درسی در این گونه مؤسسات آموزش عالی در سراسر کشور می‌باشد همچنین با توجه به رویکرد انتقادی توصیه می‌گردد مؤسسات آموزش عالی را از نظر مدرسان و دانشجویان همان مؤسسات بسنجند و ارزیاب این گونه مؤسسات از دیگر مؤسسات انتخاب گردد.

علاوه بر یافته‌های فوق، در تحلیل بیشتر، مدرسان و دانشجویان بر اساس گلایه‌های خویش از این دانشگاه‌ها در خصوص پایان دادن به کیفیت پایین این مؤسسات آموزشی پیشنهادات ذیل را ارائه دادند: کیفیت این مؤسسات نیازمند بازنگری جدی شورای ارزیابی کیفیت آموزش عالی قرار گیرد و در صورت لزوم ادغام دانشگاه‌های فوق در یک محیط غنی به لحاظ کیفیت بخشی

توصیه می‌گردد تا بتوان از آموزش و پژوهش و تولید علم بیشتر مؤسسات و مراکز آموزش عالی در مناطق محروم را نیز شاهد گردید.

منابع

- بازرگان، عباس. (۱۳۸۸). ارزیابی آموزشی: مفاهیم، الگوها و فرایند عملیاتی، تهران: انتشارات سمت.
- بازرگان، عباس. (۱۳۸۰). ارزشیابی آموزشی، تهران: انتشارات سمت.
- بازارگادی، مهرنوش؛ آزادی احمدآبادی، قاسم. (۱۳۸۹). ارزیابی آموزش عالی در جهان و ایران، تهران: نشر بشری با همکاری تحفه.
- سرمد، زهره؛ وزیری، مزده. (۱۳۷۶). شاخص‌های کیفیت برنامه درسی در آموزش عالی، علوم انسانی دانشگاه الزهراء (س)، زمستان ۱۳۷۶ و بهار ۱۳۷۷ - شماره ۲۴ و ۲۵، صص ۱۶۶ تا ۱۵۱.
- فتحی واجارگاه، کورش. (۱۳۹۲). راهنمای عملی بازنگری برنامه‌های درسی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی، مؤسسه کتاب مهربان نشر، چاپ اول، پاییز.
- فتحی واجارگاه، کورش؛ شفیعی، ناهید. (۱۳۸۶). ارزشیابی کیفیت برنامه درسی دانشگاهی (مورد برنامه درسی آموزش بزرگسالان)، مطالعات برنامه درسی تابستان ۱۳۸۶، ۲(۵)، صص ۱-۲۶.
- قادری، حیدر؛ شکاری، عباس. (۱۳۹۳). ارزیابی کیفیت برنامه درسی گروه علوم تربیتی دانشگاه کاشان، پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، سال یازدهم، دوره دوم، شماره ۱۴ (پیاپی ۴۱)، تابستان، صص ۱۶۲-۱۴۷.
- نصر، احمدرضا؛ اعتمادزاده، هدایت‌اله؛ نیلی، محمدرضا. (۱۳۸۶). برنامه درسی و طراحی درس در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، انتشارات جهاد دانشگاهی واحد اصفهان، چاپ اول.
- Dello-Iacovo, B. (2009). "Curriculum reform and 'Quality Education' in China: An overview", *International Journal of Educational Development*, Volume 29, Issue 3, May 2009, Pages 241-249.
- Maggie, Mc P. & Miguel, B.N. (2004). *Developing Innovation in Online Learning: An Action Research Framework (Open and Flexible Learning Series)*, London: Routleggfalmer.
- Maureen, T. (2014). "Outcomes-based approach to quality assessment and curriculum improvement in higher education", *Quality Assurance in Education*, Vol. 22 Iss: 2, pp.158 – 168.
- Lozano, R. & Young, W. (2013). "Assessing sustainability in university curricula: exploring the influence of student numbers and course credits", *Journal of Cleaner Production*, Volume 49, June 2013, Pages 134-141.